

УДК 37.01:316.61: 316.614

А 13

Кизилгюль АББАСОВА

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті стверджується, що у процесі соціалізації відбувається не просто пристосування людини до соціальних і природних умов існування, але проявляються усі її здібності та можливості. Для цього необхідна низка умов, серед яких і система безперервної освіти. Підготовка та перепідготовка кадрів вдосконалюється з року в рік, особливо в країнах з розвинутою економікою і високим рівнем життя. Автор розглядає низку особливостей, що показують взаємовплив соціалізації особистості та становлення системи безперервної освіти.

Ключові слова: *соціалізація особистості, безперервна освіта, навички та здібності особистості, світогляд.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження стосується тих труднощів, на які наражаються члени суспільства, насамперед молодь, при адаптації до суспільних умов; допомогти цій адаптації повинна передусім система освіти, зокрема її безперервність і вдосконалення. Проблема статті пов'язана із дослідженням соціалізації особистості за умов безперервної освіти. *Ця робота виконана за фінансової підтримки Фонду Розвитку Науки при Президентіві Азербайджанської Республіки – грант № EIF – 2012 – 2 (6) – 39//30/5.*

Аналіз останніх публікацій. До цього питання зверталось багато фахівці в соціальних та гуманітарних наук. Серед дослідників, передовсім, треба виокремити тих, хто розглядає в комплексі цю проблему, тобто з позиції загальнолюдського розвитку, або людського індексу. Погоджуємося з концепцією С. Вершловського

про безперервну освіту як фактор соціалізації, що “підготовка та перепідготовка, оновлення знань і умінь стає ключовим питанням конкурентоспроможності індивіда, організації, нації” [1]. Загалом відомо, що постійне оновлення знань є обов’язковою розв’язкою розвитку та існування людини, складовою частиною процесу соціалізації і умовою самореалізації особистості. Навчання відбувається як стихійно, так і цілеспрямовано. Зрозуміло, що безперервна освіта виникла якраз із потреб сучасного розвитку і пов’язана з необхідністю постійного пристосування людини до мінливих життєвих обставин.

Фахівці неоднозначне ставляться до ролі і значення безперервної освіти у суспільстві. Так, І.І. Римарьова у праці “Непрерывное образование: определение, специфика, структура, проблема” доводить, що “безперервність освіти передбачає певний взаємозв’язок усіх етапів процесу його здійснення і взаємозв’язок усіх проміжних результатів. Однак освіта для людини – лише засіб адаптації до змін у соціальному середовищі, часто вимушений, але не внутрішньо необхідний, тим більше не засіб самореалізації. “Освіта завдовжки в життя” як означення безперервного стану тривання – це лише красива гра слів [4].

Очевидно, таке ставлення до поняття безперервної освіти пов’язане з його недавньою появою і розвитком. Принаймні, є спроби тісніше пов’язувати різні ступені освіти і характер підготовки фахівців. Уже розробляються спеціальні програми, які суттєвіше враховують особливості підготовки попереднього ступеня, необхідність їхнього взаємозв’язку. Наприклад, “професійна соціалізація особистості майбутніх фахівців споживкооперації в умовах безперервної освіти ліцей – коледж – ВНЗ відбувається за блочно-модульною технологією, що складається з інтеграції технологій, використання ресурсів позааудиторної роботи, паспорта інтегративного процесу і моделі професійно-адаптованого супроводу особистості” [2, 84].

Отже, аналіз наукової літератури і наявних тенденцій розвитку взаємин особистості та суспільства показує, що тут існує низка проблем, пов’язаних із соціалізацією особистості.

Метою нашого дослідження є з’ясування проблем удосконалення сучасної системи підготовки та перепідготовки, вивчення особливостей, що показують взаємовплив соціалізації

особистості та становлення системи безперервної освіти, зокрема на прикладі освіти в Азербайджані. Нам важливо виявити особливості розвитку особистості в умовах безперервної освіти, яку розуміємо як діяльність соціального інституту освіти, як складову частину інституту культури; це також самоосвіта людини, що влучно виражена у відомій тезі “вік живи, вік учись”. Завданням є визначення основних напрямів удосконалення освітньої системи, спрямованої на формування гармонійно розвинутої особистості, котра може давати користь як суспільству, так і собі, розвиваючи у собі необхідні соціальні якості.

Існує досвід різних країн, де безперервна освіта поновлюється на різних життєвих етапах, навіть найстарших. Усе це робиться для того, щоб кожна людина – чи це безробітний, чи людина похилого віку – могла використати, реалізувати свій творчий потенціал до кінця. Для цього створюються численні курси, тренінги, проекти, програми, завдяки яким мільйони людей можуть не просто отримати можливість заробити на життя, а й розкрити свої потенційні здібності та навички, реалізувати творчий потенціал.

Філософський сенс безперервної освіти полягає в можливості вдосконалення людських якостей, досягнення сенсу життя. У цьому відношенні сучасний світ має унікальні можливості. Вони виглядають так:

– формується відкрите суспільство, де людина має все ширші перспективи для саморозвитку в рівноправних, демократичних умовах;

– поліпшується фізичне здоров'я людей, що виражається в довголітті, продовженні працездатного віку, зменшенні числа небезпечних епідемій і пандемій;

– науково-технічний прогрес сприяє розширенню кола професій і спеціальностей, підготовка до яких впливає на вдосконалення системи освіти, її безперервний розвиток;

– розширюються можливості міграції, що сприяє посиленому пошуку кращої роботи, кращого місця проживання і, відповідно, кращого самовираження людини.

Отже, з'являється можливість безперервного поліпшення не тільки власної кваліфікації, а й придбання нової. Для цього в кожній країні створюється система як загальної, так і спеціальної освіти. При отриманні безперервної освіти на кожному етапі її

реалізації перед особистістю стоять найрозмаїтіші завдання, на яких треба будувати концепцію освіти. Особливо важливо це для тих, хто вже вступив у зрілий вік. Необхідність життєвого вибору, часом на роздоріжжі, призводить їх іноді до кардинальної зміни життєвих орієнтирів, у тому числі професійних.

Як уже було зауважено, в умовах сучасного суспільного розвитку багатоваріантність вибору часом ставить людину в безвихідь. Крім цього, зміна життєвих обставин, умов проживання і цінностей також сприяє зверненню людини до системи перепідготовки або нової підготовки. У таких умовах від системи освіти також потрібна маневрування, мобільність, постійне оновлення.

Ці ідеї мають стосунок до структурних перетворень, тобто до створення нових підрозділів, які максимально наближені до вимог дня, їх варіантів, внесення необхідних змін до законодавства з тим, щоб узгодити їхні права з іншими організаціями. Така робота відбувається у всіх регіонах світу. Наприклад, можливості створення нових підрозділів на багатьох етапах структурних інституцій системи освіти широко використовуються в системі середньої загальної, а також середньої спеціальної освіти Азербайджану. Тепер у країні триває процес перетворення старих шкіл на ліцеї, гімназії, а також створення систем безперервної освіти типу “дитячий садок – школа – ліцей – ВНЗ”, або в якомусь іншому варіанті. Всі ці структури функціонують поряд зі старими, звичайними школами. Те саме відбувається і з дитячими садками. Тут керівники прагнуть урізноманітнити підготовку дітей до школи, включаючи в підготовку вивчення мов, музики, прищеплення різних трудових навичок. У минулому навчальному році (2012/2013) в країні було 59 середніх спеціальних навчальних закладів, 108 ПТУ, 1666 дитячих садків (відзначимо, що дитячими садками охоплено всього 16 % дітей відповідного віку), 358 початкових шкіл, 847 неповних середніх, 3293 повних середніх шкіл. Розвинена система приватних вишів, хоча не у всіх країнах це практикується. До речі, серед приватних вишів є і досить престижні [3].

На жаль, ще недостатньо розвинена система перепідготовки кадрів за різними напрямками професійної кваліфікації. У багатьох країнах світу в цьому відношенні справи йдуть значно краще. Тут надають увагу не тільки розвитку необхідних у професійній роботі навичок, а й потреб, безпосередньо не пов'язаних з

професією або спеціальністю. Освіту орієнтують на неповторну індивідуальність людини, на її потреби. Така тенденція простежується також і в різних сферах послуг, у тому числі пов'язаних і з масовими видовищами. За допомогою засобів масової інформації, насамперед телебачення, прагнуть виявити і задовольнити найвитонченіші смаки і потреби глядачів, організовуючи численні реаліті-шоу в прямій трансляції.

Зрозуміло, що світогляд сучасної людини вдосконалюється упродовж усього життя. Інформаційна насиченість суспільства значно прискорює цей процес. Отже, треба підходити селективно до самої інформації, у тому числі і пов'язаної з різними знаннями. Саме так відбувається в освітній системі: знання даються вузько-спеціальні, за профілем підготовки, але, як уже згадувалося, потрібна спільна гуманітарна підготовка, куди варто включити і філософію.

Отже, нема сумніву, що в умовах безперервної освіти відбувається соціалізація особистості. Соціалізацію ми розуміємо широко як організацію спеціальних установ і закладів навчання, а також самопідготовку людей протягом усього свого свідомого життя для того, щоб підтримувати свій статус і соціальні ролі у суспільстві.

Суттєвим показником сучасного суспільства є вища роль уніфікації та стандартизації суспільних форм життя. Формування стереотипів у свідомості відображає громадську думку масованою обробкою свідомості за допомогою ЗМІ, різних технотропних засобів; триває розвиток форм впливу на свідомість через емоцію і почуття (у вигляді шоу) тощо. Складається парадоксальна ситуація: з одного боку, віковична віра в силу розуму і науки, розвиток техніки, вдосконалення системи освіти, збільшення середньої тривалості життя за рахунок поліпшення медичного обслуговування і харчування, розвиток комунікаційних технологій, і, з іншого боку – втрата стимулу до творчості в зв'язку з доступністю індустрії розваг, поліпшенням побуту, інфраструктури загалом, нехтування моральними цінностями, що складають основу людського начала.

Одним із наслідків глобалізації є поширення технічних нововведень, що полегшують виробничий процес і домашню працю, зберігають час і здоров'я людей (коли шкідливі виробництва, монотонні процеси загалом перекладаються на автомати).

Споживання інформації за допомогою Інтернету також сприяє цьому процесові.

Водночас фізична конституція, психофізіологічні процеси людського організму зазнають тут серйозних випробувань. Раціональне мислення, “здобує” людством упродовж мільйонів років ціною прямоходіння, розвитку головного мозку, втрати деяких фізичних і фізіологічних показників (загальновідомо, що у людини зменшується волосяний покрив тіла і довжина кишківника, кількість зубів у роті, погіршується зір одного ока – частіше лівого, тобто розвивається циклопізм, – коротшає мізинець (передбачається, що він з часом атрофується), надає йому тепер погану послугу. Сидячий спосіб життя і переїдання сприяють розвитку різних хвороб; серед причин смертності перші три місця посідають серцево-судинні, ракові захворювання та інсульт.

Значно небезпечнішою є ситуація з моральними проблемами. Доступність інформації, коли за допомогою пульта легко можна вийти на будь-яку тему (йдеться про Інтернет), особливо приваблює дітей та підлітків. Проте до Інтернету всі вони проходять інший щабель “бойової” підготовки – комп’ютерні ігри, пов’язані з жорстокістю, що стимулюють ріст агресії, вияв тваринних інстинктів. Перемістившись на сторінки Інтернету, емоційно і морально незрілі (тобто не виховані на позитивних прикладах) молоді люди сприймають інформацію на рівні вульгарних анекдотів, порносайтів, реферативних викладів художніх творів і різної наукової продукції, не завжди вдалих.

Сучасна система освіти та самоосвіти, виходячи з величезного обсягу інформації, прагне до її “спресованого”, стиснутого засвоєння, у результаті на перше місце серед методів навчання виходять тестування, інтерактивне навчання, коли викладаються знання, максимально зменшені (при цьому прагнуть зберегти сенс), укладені в певну схему уроку або лекції. Не випадково до занять активно підключаються репетитори, які “натаскують” дітей лише з деяких предметів при підготовці до ВНЗ, забуваючи про те, що будь-яка освіта має бути універсальною, тобто всебічною і політехнічною. В аудиторіях ВНЗ записуються лекції під диктовку викладача, при цьому втрачається радість спілкування з книгою, її цілісне сприйняття, втрачається зв’язок між темами, розумові процеси часто обмежуються зубрячкою.

Пам'ять слабшає. Все це негативно позначається на підготовці фахівців, на їх особистісному становленні.

Ми не випадково так докладно зупиняємося на проблемах особистісного дозрівання підростаючого покоління, а також на їхньому фізичному і психосоматичному розвитку. Маючи такі передумови для становлення особистості, члени суспільства мимоволі стають нігілістами, які не розуміють своїх витоків і коріння. Технічна естетика, створена довкола, сприяє прагматизації мислення, зосередженого на нинішньому дні, на певній події. Приниженість земного існування робить непотрібними всі думки і міркування про світ і людину на рівні єдності світу, його розвитку та сенсу життя. А якщо такі міркування з'являються, то їхній рівень свідчить про одностороннє розуміння цих проблем.

Усвідомлюється зростаюча взаємозалежність між людиною і людиною, між людиною і довкіллям. Звідси виникла ще одна суперечність, яка є важливим стимулом у розвитку цих взаємин: суперечність між потребами індивіда і потребами суспільства, яка давно є предметом уваги дослідників. Залежно від визнання важливості проблеми на користь індивіда з'являються теорії утилітаризму, прагматизму, а на користь суспільства – егалітаризму, гуманізму, комунізму тощо.

Сьогодні можна зробити **висновок** про розв'язання суперечностей між потребами індивіда і потребами суспільного життя на користь перших. Такого висновку можна дійти на основі аналізу усталеної системи соціального управління: тут суспільні ідеали, які передбачають гармонійний розвиток усіх і кожного, перекладаються на мову політики (тобто загальної системи соціального управління з погляду інтересів провідних соціальних груп) як створення однакових стартових умов для реалізації задатків і потреб кожної людини.

У сучасному суспільстві виробилися дві форми соціальної поведінки, які чітко виявляють прийнятні пропорції співвідношення соціальних та індивідуальних потреб: індивідуалізм і колективізм, що також є предметом пильної уваги дослідників. Якщо простежити за регіонами, то виявимо як яскраво виражені, крайні форми поведінки, так і їхні переплетення через зростаючу взаємозалежність і взаємовплив у світі загалом.

Підсумовуючи, наголосимо: перспективні можливості самовираження пов'язані з вирішенням сучасною цивілізацією багатьох проблем здоров'я, харчування, освіти, управління (подолання епідемій, пандемій, заразних та спадкових захворювань, голоду, неписьменності, боротьба з диктаторськими режимами тощо) стали реальною основою для виявлення та реалізації багатьох людських задатків, але, з іншого боку, стали каталізатором зростання суперечностей у стосунках між людьми, що переростають найчастіше в конфлікти.

Усе це позначається на можливостях і потребах людей в освіті, в самоосвіті, що є важливим елементом соціалізації особистості. Розкріпачення особистісних сил залежить від багатьох факторів, але, в умовах сучасної цивілізації можливості кожної людини на вільний розвиток набагато зросли, хоча межі зростанню тут, очевидно, немає. У цьому відношенні і перед філософською наукою стоїть завдання виявляти ці можливості.

Висновки і перспективи. Найважливішою умовою функціонування людського роду є пристосування людини до умов існування як природних, так і соціальних. Незалежно від статі, віку, соціальної, расової та національної приналежності люди повинні володіти однаковими правами використання прояву своїх потреб і можливостей. Для цього в кожному суспільстві створюються особливі соціальні форми життєдіяльності, у тому числі навчання і виховання людей. У сучасному вимірі це роблять практично для всіх вікових та соціальних груп, оскільки дозрілі умови: саме суспільство вимагає від кожної людини високого рівня підготовленості до сприйняття вимог середовища, щоб потім ця людина і збагачувалася, і збагачувала його. Є багатий досвід створення необхідної навчальної бази у вигляді як традиційних форм навчання, де зв'язок між окремими ланками стає більш гнучким та еластичним, так і нових, заснованих на новаторських підходах у відборі методів і прийомів для формування у людей необхідних знань, умінь і навичок.

У різних регіонах світу цей процес відбувається різними темпами. На відміну від розвинених країн світу, де потреби людей в отриманні нових знань та умінь враховуються залежно від зустрічних пропозицій, тобто побажань населення, у країнах, що розвиваються, та відсталих часом не забезпечена навіть

суцільна грамотність населення, не кажучи вже про розвинену систему безперервної освіти. Перед урядами цих країн стоять великі завдання з розвитку системи освіти, створення міцної матеріальної бази, кадрового складу, наукового потенціалу, а також розвиненої економічної системи та інфраструктури, де безперервно зростає потреба у кваліфікованих кадрах. Це стане стимулом для розвитку системи освіти на новому, ще більш вищому рівні. Тут у такий спосіб буде стимулюватися і процес самореалізації особистості, її становлення.

Вважаємо, що можливість отримання безперервної освіти забезпечить такі аспекти соціалізації особистості, як філософський і культурний, психолого-педагогічний, економічний і політичний, а також етнічний. Розгляд цієї проблеми потребує спільних зусиль представників таких галузей суспільної та гуманітарної науки, як філософія, соціологія, психологія, історія, глобалістика, культурологія тощо. Практика показує, що, як і колись, важливу роль у досягненні високого рівня сприйняття цінностей і норм особистістю має правильна постановка навчання. Стає зрозумілим, що колишніми дидактичними методами, формалізованим підходом до постановки системи освіти обійтися не можна. Учень стає рівноправним партнером, що визнає лише інтерактивні методи навчання. Тут кожна ідея, висунута викладачем у контексті навчального предмета, негайно стає предметом когнітивного аналізу студента, об'єктом його творчого дослідження. Для цього викладач відразу підводить ідею під конкретну практичну базу, де можна поступово виробляти у кожного, кого навчають, комплекс навичок та умінь. Семінарські заняття перетворюються при цьому в захопливі вправи із запам'ятовування термінології, виконання практичних завдань щодо активного пошуку альтернатив і вирішення проблемних ситуацій.

Кожен ВНЗ вважає для себе обов'язковим проведення спеціальних тренінгів з вироблення у кожного, навіть досвідченого викладача особливих навичок з проведення занять на необхідному якісному рівні. Тут великі завдання стоять перед викладачами педагогіки і методики, які навчають педагогічних правил і прийомів не лише студентів як майбутніх викладачів, а й самих педагогів. Отже, якщо однією з обов'язкових умов забезпечення якості викладання вважалось володіння новітніми науковими розробками в

певній сфері знань, то тепер на перший план висувається завдання оволодіння прийомами якісного навчання.

У цьому напрямку завжди проводилася певна робота, однак зі зростанням інформації методи доведення знань до споживача стають все більш винахідливими, звідси і потреба у формуванні системи безперервної освіти. Це – вихід із стагнації і деградації системи освіти, побудованої на старих передумовах, що полягають у поданні учня загалом як посудини для води, куди необхідно влити її необхідну кількість.

Оскільки соціалізація передбачає насамперед розвиток мислення на основі вільного, неупередженого аналізу подій і процесів дійсності, то досягти цього можна лише через надання максимуму можливостей розкутості, маневреності, усунення усіляких пут у мисленні. Вільний політ фантазії – це всього лише один із варіантів подібних дій, творчий аналіз ситуації, проблеми. Але тут має бути і міцна практична основа, інакше суспільство отримає занепаду особистість, яка залишається неприкаяною на все життя. Освіта, не пов'язана з практикою, виробництвом, з життям, не може сформувати повноцінну особистість. Таким людям доводиться доучуватися все своє життя, або ж розраховувати на допомогу оточуючих у вирішенні різних проблем.

Варто відзначити також, що не треба розраховувати лише на систему освіти, курси перепідготовки, тренінги, конференції та інші форми взаємонавчання і підготовки. Усе більшого значення набуває самопідготовка людей. До такої форми роботи над собою і повинен бути підготовлений кожен учень: дається поштовх до такої роботи мислення, щоб людина могла принаймні на життєвому рівні, а ще краще – і на професійному – осмислити ситуацію, прийняти рішення, йти вперед.

Література

1. Вершловский С. Непрерывное образование как фактор социализации. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.znanie.org>
2. Красноперова А.Г. Особенности профессиональной социализации личности в образовательном комплексе лицей – колледж – вуз при подготовке специалистов потребительской кооперации // “Успехи современного естествознания”. – 2004. – № 11. – С. 82 – 84.

3. Наука, образование и культура. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.stat.gov.az>

4. Римарева И.И. Непрерывное образование : определение, специфика, структура, проблема. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // www.rozmarin.narod.ru

Аббасова Кызылгюль. Проблема социализации личности в условиях непрерывного образования. В процессе социализации происходит не просто приспособление человека к социальным и природным условиям существования, но проявление всех его способностей и возможностей. Для этого необходим ряд условий, в числе которых есть и система непрерывного образования. Совершенствование системы подготовки и переподготовки кадров совершенствуется из года в год, особенно в странах с развитой экономикой и высоким уровнем жизни. Имеется ряд особенностей, показывающих взаимодействие социализации личности и становления системы непрерывного образования.

Ключевые слова: социализация личности, непрерывное образование, навыки и способности личности, мировоззрение.

Abbasova Kyzylgyul. The issue of socialization of the individual under continuous education conditions. In the process of socialization the individual is not just adapting to the social and natural conditions of existence, but manifests all his abilities. It requires a number of conditions, among which there is also a system of continuous education. From year to year a training and retraining system improves, especially in the countries with developed economy and high standard of living. There are a number of features that show the interaction of personality's socialization and continuous education system development.

Keywords: continuous education, skills and abilities of the individual, worldview.